

III. Instytucje i procesy polityczne

III. Політичні інститути та процеси

Андрій Рудик

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОНТРОЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ПАРЛАМЕНТУ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ КОЛИШНІХ МОНАРХІЙ АЗІЇ ТА АФРИКИ

Andrii Rudyk. The establishment of the control function of parliament as a component of the political modernization of the former monarchies of Asia and Africa.

Globalization raises questions about the prospects for the existence of the monarchical form of government. This is due to the fact that it is considered a historical anachronism, which eventually must disappear completely. Thus, in the 50's and 70's of the 20th century, there was series of coups and revolutions that led to the elimination of more than 10 monarchies. However, to date, the monarchies are more than a quarter of currently existing countries - 44. This situation is evidence of the fact that this form of government, despite its traditional character, able to adapt political present. In this context, the question naturally arises: why in some monarchies there is a political modernization, and in others it is not.

This article aims to find out the experience of introducing the control function of parliament in former monarchies, which will allow understanding the reasons for their overthrow and reveal the peculiarities of the nature of the passing of a similar process in the existing monarchies. The article is based on the establishment of constitutionally fixed forms of legislative control over the executive in such former monarchies as Afghanistan, Burundi, Ethiopia, Egypt, Iraq, Iran, Laos and Libya.

First of all, we should pay attention to such elements of the constitutional status of the monarch as inviolability and irresponsibility. It's assurance depends not only on the formal consolidation of the two above-mentioned components. An important role is played by the real place of the monarch in the system of supreme bodies of state power. Paying attention to this fact reveals the level of implementation of the control function of parliament and assesses the efficacy or fictitiousness of certain forms.

The author believes that the establishment of parliamentary control over the investigated monarchies has been fictitious and somewhat even decorative. This case was conditioned by the concentration of significant constituent powers in the hands of the head of state, which allowed exerting pressure on the parliament, which made it impossible or significantly reduced the probability of the implementation of one or another form of legislative control over the executive. The monarch actually or even legally was the head of the executive, but in none of these states, except Laos, he has no responsibility for the exercise of his powers. The result was the imbalance in the system of relations between the supreme bodies of state power in favor of the monarch. The establishment of the control function of the parliament actually led to the establishment of an imaginary constitutionalism in these states.

The political modernization of investigated monarchies stopped solely within these limits, without receiving a continuation in the form of a full-fledged institution of political responsibility of the head of state. Therefore, the superficial and intrusive nature of political transformations, caused by the centralization of power, has become the main reason for the overthrow of the monarchy in analyzing countries.

Of course, in the context of the transition of analyzing states into republic, we should take into account a number of other factors. But, first of all, the overthrow of the monarchy was due imaginary character of political modernization. The institute of monarchy remained deeply traditional and it could not function as the center of modernization processes. This is confirmed by the fact that after the military coups and revolutions in analyzing countries, the process of political modernization continued.

The failure of establishment of the parliamentary control function in the former monarchies of Asia and Africa should be taken into account by some existing monarchies, such as Bahrain, Jordan, Qatar and Kuwait. In these states, there is also the gradual establishment of imaginary constitutionalism. The imbalance in the system of relations between the supreme bodies of state power, which gives rise to the above-mentioned phenomenon, has become one of the reasons for the "Arab Spring" in all, without exception, the Arab monarchies. Therefore, the thought of the Soviet scientist S. Kaminsky about the historical condemnation of this form of state government seems indisputable. But the author believes

that, first of all, the fictitious nature of the establishment of the control function of parliament in the former monarchies of Asia and Africa led to the overthrow of them. Therefore, in order to prevent the repetition of military coups and revolutions in the existing monarchies, this problem needs further investigation.

Key words: political modernization, legislative control, monarchy, imaginary constitutionalism, political responsibility.

В умовах глобалізації постає питання щодо перспектив існування монархічної форми державного правління. Зумовлюється це тим, що вона вважається історичним анахронізмом, який з часом має повністю зникнути/ Так, упродовж 50-70 рр. ХХ ст. відбулася низка переворотів та революцій, які призвели до ліквідації понад 10 монархій. Тим не менше, на сьогоднішній день монархії складають понад чверть існуючих нині країн – 44. Така ситуація є свідченням факту, що дана форма державного правління, не дивлячись на свій традиційний характер, здатна адаптуватися до нових умов політичного сьогодення. У цьому контексті закономірно виникає питання, чому в одних монархіях відбувається політична модернізація, а в інших ні.

Проблему політичної модернізації монархій досліджували такі зарубіжні й вітчизняні вчені як І. Александров [1], Л. Гришко [2], М. Сапронова [3], С. Камінський [4] та Ю. Коломієць [5], які зосереджували увагу здебільшого на описі нині існуючих арабських країн. Процес політичної модернізації по відношенню до колишніх монархічних країн розглядав лише американський вчений С. Гантінгтон [6], причому на момент публікації його праць (1966 р.) деякі з них (наприклад, Афганістан, Ефіопія, Іран та Лівія) були діючими монархіями. Жоден із вище згаданих дослідників не зосереджував своєї уваги на запровадженні контрольної функції парламенту як складовій політичної модернізації.

Саме тому дана стаття ставить за мету з'ясувати досвід запровадження контрольної функції парламенту в колишніх монархіях, що дозволить зрозуміти причини їхнього повалення і розкрити особливості характеру проходження аналогічного процесу в нині існуючих монархіях. В основу статті покладено опис запровадження конституційно закріплених форм контролю законодавчої влади над виконавчою в таких колишніх монархіях як Афганістан, Бурунді, Ефіопія, Єгипет, Ірак, Іран, Лаос та Лівія.

Перш за все, слід звернути увагу на такі елементи конституційного статусу монарха як недоторканність та невідповідальність [7, с. 259]. На рівні основних законів вище згаданих держав дані риси було закріплено шляхом:

- проголошення особи монарха ні перед ким не відповідальною (Афганістан, Іран);
- прямого зазначення про недоторканність та священність (лише в Лаосі) особи монарха без жодної вказівки щодо його відповідальності (Ефіопія, Єгипет, Лаос);
- одночасного закріплення недоторканності та невідповідальності (Бурунді, Ірак, Лівія).

Зрозуміло, що конституційний статус монарха забезпечується не лише формальним закріпленням або одночасно недоторканності та невідповідальності, або кожної з них окремо, а також і його реальним місцем у системі вищих органів державної влади. Мається на увазі обсяг повноважень глави держави у взаємовідносинах з урядом та законодавчим органом, наприклад, право розпустити останній і т. ін. Варто зважати на дану обставину, бо це дозволяє виявити ступінь запровадження контрольної функції парламенту, а також оцінити дієвість чи констатувати фіктивний характер тих чи інших форм її вияву. Те ж саме стосується й уряду – варто брати до уваги його роль у системі вищих органів державної влади, а також зважати на ступінь участі монарха та парламенту в його формуванні й відправці у відставку.

До форм контролю законодавчого органу за діяльністю глави держави та уряду, які були представлені в конституційній практиці монархічних Афганістану, Бурунді, Ефіопії, Єгипту, Іраку, Ірану, Лаосу та Лівії, належать:

- формальне закріплення відповідальності уряду перед парламентом (Афганістан – лише колективна; Єгипет, Ірак, Іран, Лівія – також і персональна);
- депутатські запити (Афганістан, Бурунді, Ефіопія, Єгипет, Ірак, Лівія);
- депутатські інтерпеляції (Лівія);
- вимога присутності прем'єр-міністра або іншого члена уряду на засіданнях парламенту або його окремої палати (Афганістан, Ефіопія, Єгипет, Лівія);
- надання уряду вотуму довіри шляхом затвердження програми його діяльності (Афганістан, Ірак, Лаос);
- оголошення парламентом або його нижньою палатою вотуму недовіри уряду (Афганістан, Єгипет, Ірак, Іран, Лаос, Лівія);
- право парламенту або його окремої палати проводити розслідування (Афганістан, Бурунді, Іран, Лівія);
- вимога парламенту або його окремої палати здійснення суду над всім урядом або його окремими членами (Афганістан, Бурунді, Ефіопія, Єгипет, Іран, Лаос).

Говорячи про конституційне закріплення колективної та персональної відповідальності уряду перед парламентом, варто розуміти, що воно має формальний характер. Як було зазначено, така норма міститься в основних законах 5 з 8 досліджуваних монархій. Варто зауважити, що її наявність у конституції не завжди передбачає реальну підконтрольність виконавчої влади законодавчій. І навпаки, відсутність офіційного закріплення відповідальності уряду перед парламентом не означає, що перший є непідконтрольним другому. Варто розуміти, що такого роду норма має символічний, а де в чому навіть телеологічний характер.

Наступною формою контролю парламенту за діяльністю уряду є депутатський запит. Український дослідник П. Шляхтун визначає його як заявлену на пленарному засіданні парламенту (палати) вимогу депутата парламенту або групи депутатів до президента, органів парламенту, глави уряду... дати офіційну відповідь з питань, віднесених до їх компетенції [7, с. 108]. Формою контролю депутатський запит є через те, що він передбачає не лише присутність міністра, а й зобов'язує його відповідати.

Наприклад, ст. 66 Конституції Афганістану 1964 року надавала право депутатам нижньої палати парламенту здійснювати запити уряду. Варто звернути увагу на те, що в межах даної норми нічого не вказується щодо обов'язковості присутності міністрів, але ст. 56 визначає, що кожна з палат легіслатури має право вимагати явки членів уряду на свої засідання [8]. Відповідно, в даному випадку спостерігається взаємодія двох різних форм контролю законодавчої влади над виконавчою. Більше того, зазначається, що депутатський запит за рішенням Народної джирги (нижньої палати парламенту), може стати предметом дебатів, хоча зазвичай передбачається, що він не виноситься на обговорення [7, с. 108]. Але реалізація даної форми контролю парламенту над діяльністю уряду нівелюється перш за все тим, що Конституція Афганістану не зобов'язувала міністрів бути присутніми на засіданнях Народної джирги та відповідати на висунуті їм запити. До того ж, слід зауважити, що монарх цієї держави мав необмежене право дострокового припинення повноважень парламенту, оскільки основний закон не містив жодних вказівок щодо можливих умов його застосування [8]. Відповідно, недостатнє конституційне врегулювання даної форми контролю та наявність у глави держави важелів впливу на парламент вказує на те, що реальність її застосування була сумнівною.

У свою чергу ст. 72 Конституції Ефіопії 1955 року прямо вказує, що міністри зобов'язані на вимогу кожної з палат бути присутніми на їхніх засіданнях та відповідати

усно або письмово на всі питання, що стосуються законів, які підлягають опублікуванню [9]. В політико-правовій практиці цієї монархії дана норма встановлювала чіткі й доволі жорсткі вимоги, що дозволяє говорити про підконтрольність уряду парламенту. Але як і король Афганістану, імператор Ефіопії володів необмеженим правом дострокового припинення повноважень обох палат легіслатури. Більше того, він повністю призначав склад Сенату [9]. Тому не дивлячись на жорсткий характер даної форми контролю, її належна реалізація, так само, як і в Афганістані, могла нівелюватися імператором.

Обов'язковість відповіді на депутатський запит також визначала Конституція Єгипту 1923 року. Але, на відміну від політико-правової практики Ефіопії, ст. 116 основного закону вище згаданої держави не обмежувала право депутатів обох палат легіслатури отримати відповідь міністра лише законами, які підлягали опублікуванню [10]. Ст. 63 встановлювала обов'язковість присутності членів уряду на засіданнях Палати депутатів та Палати шейхів, якщо цього вимагають останні [10]. Але король Єгипту, як і монархи Афганістану та Ефіопії, володів необмеженим правом дострокового припинення повноважень парламенту та призначав 3/5 складу Палати шейхів [10]. Відповідно, в політико-правовій практиці цієї держави депутатський запит, як форма контролю, міг повністю нівелюватися.

Ст. 40 Конституції Бурунді 1962 року [11], ст. 54 Конституції Іраку 1925 року [12] та ст. 122 Конституції Лівії 1951 року [13] лише надають право членам будь-якої палати легіслатур вносити міністрам запити та вимагати від них відповіді. Але в цих країнах, як і в Афганістані, не передбачалося зобов'язання членів уряду бути присутніми на засіданнях обох палат парламенту й надавати інформацію по питаннях депутатів. Більше того, основні закони Бурунді та Іраку не давали права обом палатам парламенту вимагати явки міністрів. Тут, як і в Афганістані, депутатський запит міг стати предметом обговорення, проте зазначається, що для цього повинно пройти 8 днів з моменту його внесення або відповіді (Ірак та Лівія). Відповідно, можна зробити висновок, що в цих державах депутатський запит водночас був інтерпеляцією (хоча в Лівії запит та інтерпеляція розмежовуються). Але в той же час обговорення виступу міністра не призводило до політичних наслідків. Тому за своєю сутністю дана форма контролю в Бурунді та Іраку була депутатським запитом. Також, варто зауважити, що монархи Бурунді, Іраку та Лівії володіли необмеженим правом дострокового припинення повноважень парламенту (хоча ст. 88 Конституції Іраку [12] та ст. 106 Конституції Лівії [13] визначали, що наступний розпуск палати неможливий з тієї ж самої причини, з якої відбувся попередній) і мали значний вплив на процес формування верхньої палати (окрім Бурунді). Тому застосування депутатського запиту як форми контролю в Бурунді, Іраку та Лівії викликає більші сумніви, ніж у випадку монархій, що розглядалися раніше.

Таким чином, проаналізувавши закріплення права на депутатський запит у декількох монархіях, можна зробити висновок, що в кожній з них він був фіктивною формою контролю. В Афганістані, Іраку та Лівії це зумовлюється недостатньою деталізацією відповідних конституційних норм, що дозволяло міністрам ухилятися від надання потрібної парламентарям інформації, а також наявністю у глави держави установчих повноважень та необмеженого права достроково припинити повноваження обох палат легіслатури. Остання обставина, не дивлячись на жорсткий характер закріплення даної форми контролю в конституціях Ефіопії та Єгипту, також перетворювала її в цих державах на фікцію. Безумовно, не можна вважати, що після кожного резонансного запиту монархи даних країн вдавалися б до розпуску легіслатури, але сам факт наявності такого важелю впливу значно звужував свободу депутатів.

Депутатська інтерпеляція, як форма контролю парламенту за діяльністю уряду, була представлена лише в політико-правовій практиці Королівства Лівія. Вона, як і

запит, регулювалася ст. 122 основного закону цієї країни [13]. Дана норма лише вказувала на розрізнення запиту та інтерпеляції, але не зазначала особливостей застосування останньої. Тому можна зробити висновок про декоративний характер цієї форми контролю в політико-правовій практиці Лівії.

Вимога присутності прем'єр-міністра або іншого члена уряду на засіданнях парламенту (його окремої палати) вже певною мірою розглядалася в контексті аналізу депутатського запиту як форми контролю, оскільки вони є взаємопов'язаними. Таким правом володіли члени парламентів монархічних Афганістану, Ефіопії, Єгипту та Лівії. Виокремлення цієї форми контролю зумовлене тим, що вимога присутності не обов'язково означає висування запитів, а спрямована на інформування членів уряду щодо розгляду легіслатурою питань, які перебувають у межах компетенції очолюваних ними міністерств. У такий спосіб законодавча влада здійснює опосередкований контроль, оскільки потім вона матиме підстави для формування запитів та інтерпеляцій з приводу виконання тих нормативно-правових актів, на обговоренні яких і були присутні урядові представники.

Усі раніше розглянуті форми контролю є такими у вузькому сенсі розуміння поняття «підконтрольність». У широкому, на думку української дослідниці Г. Малкіної, підконтрольність включає в себе підзвітність і відповідальність [14, с. 70], формою вияву якої є політична відповідальність уряду перед парламентом.

Процедура надання парламентом (його окремою палатою) вотуму довіри уряду шляхом затвердження програми його діяльності передбачалася основними законами Афганістану й Лаосу. Слід зауважити, що в даному випадку мова йде виключно про момент фактичного затвердження парламентом складу уряду, а не надання йому підтримки в ході його роботи.

Ст. 89 Конституції Афганістану передбачала, що особа, яку король призначає прем'єр-міністром, повинна представити в Народній джирзі членів свого уряду та програму його діяльності [8]. Інвеститура після попереднього обговорення мала надаватися абсолютною більшістю голосів від складу нижньої палати. Лише після цього король мав видати указ про призначення уряду. У даному випадку слід розуміти, що ця форма контролю є фіктивною. Як уже зазначалося, монарх Афганістану володів необмеженим правом дострокового припинення повноважень парламенту. Тобто, якщо Народна джирга не затвердить на посаді запропоновану королем особу (конституція не вказує порядок відбору кандидатури, а лише обмежується певними вимогами до неї), то зрозуміло, що вона буде негайно розпущена.

Ст. 19 Конституції Лаосу 1947 року передбачала аналогічну процедуру інвеститури уряду. Суттєвою відмінністю тут є те, що затвердження програми діяльності майбутньої Ради Міністрів вимагало абсолютної більшості голосів не від загального складу Національних Зборів, а від присутніх на засіданні депутатів [15]. Відповідно, така норма могла суттєво впливати на сам процес голосування за надання інвеститури. Слід звернути увагу на те, що, на відміну від монарха Афганістану, король Лаосу не володів необмеженим правом дострокового припинення повноважень парламенту. Згідно ст. 33 конституції цієї країни, глава держави міг розпустити Національні Збори лише після консультацій з Радою Міністрів та за згоди дорадчого органу – Королівської Ради [15]. Остання складалася з 12 членів, одна половина яких призначалася королем самостійно, а інша – за поданням Національних Зборів. Це дозволяє зробити висновок про те, що дана форма контролю мала цілком реальний характер. Не дивлячись на вибір кандидатури прем'єра монархом, легіслатура могла просто відхилити її без загрози для себе, оскільки останній не міг самостійно достроково припинити її повноваження.

Оголошення вотуму недовіри є протилежним за своєю сутністю процесом до інвеститури уряду. Дана форма контролю парламенту над урядом була передбачена в основних законах Афганістану, Єгипту, Іраку, Ірану, Лаосу та Лівії. Слід звернути увагу на те, що вона є однією з двох найбільш розповсюджених процедур притягнення членів уряду до політичної відповідальності в досліджуваних колишніх монархіях, оскільки наслідком її реалізації є відставка окремого міністра або всього кабінету.

Як уже вище згадувалося, в конституціях Афганістану та Лаосу передбачалася процедура інвеститури уряду, наявність якої корелювалася з вотумом недовіри. Так, ст. 92 основного закону Афганістану передбачала, що Народна джирга абсолютною більшістю голосів від свого складу відправляє кабінет у відставку [8]. Як у ситуації з вотумом довіри, монарх цієї держави міг достроково припинити її повноваження. Тому в Афганістані дана форма контролю набувала фіктивного характеру. Ст. 22 Конституції Лаосу визначала аналогічну інвеститурі уряду процедуру вотуму недовіри – Рада Міністрів відправляється у відставку абсолютною більшістю голосів від присутніх депутатів [15]. Варто зауважити, що між постановкою цього питання та винесенням щодо нього рішення мав пройти один день. Як у випадку з вотумом довіри, дана форма контролю в політико-правовій практиці Лаосу набувала реального характеру.

Розглядаючи оголошення вотуму недовіри в Єгипті, Іраку, Ірані та Лівії, слід зауважити, що легіслатури цих монархій жодним чином не мали відношення до процесу формування уряду. Наявність такої форми контролю в їхній політико-правовій практиці абсолютно не відповідала логіці взаємовідносин між вищими органами державної влади. Тому можна припустити, що її закріплення в основних законах раніше згаданих монархій мало не лише декоративний характер, а й складало елемент так званого уявного конституціоналізму – гібриду нових (конституційно-правових) політичних форм та старого (абсолютистсько-монархічного) політичного змісту [16, с. 71-72]. Так, наприклад, ст. 65 Конституції Єгипту лише зазначала про можливість оголошення Палатою депутатів вотуму недовіри уряду або окремому міністру, але жодним чином не визначала порядок здійснення даної процедури [10]. Те ж саме стосується ст. 66 Конституції Іраку [12] і ст. 67 Конституції Ірану 1905 (1943) року [17]. На відміну від політико-правової практики Єгипту, в цих двох державах вже визначалася потрібна для винесення вотуму недовіри кількість депутатів нижніх палат – абсолютна більшість від присутніх (Ірак) та від складу (Іран). До того ж у ст. 66 Конституції Іраку зазначалося, що на вимогу голови Ради Міністрів вотум недовіри може бути відкладено лише один раз, не більше ніж на 8 днів, а також вказувалося, що протягом цього терміну Палата депутатів не підлягає розпуску [12].

Деталізована процедура реалізації даної форми контролю визначалася лише в Конституції Лівії. Ст. 87 (окрім того, що вотум недовіри виноситься абсолютною більшістю від загальної кількості депутатів нижньої палати парламенту) передбачала, що це питання може бути підняте не менш, ніж 15 її членами [13]. Також вказувалося, що така пропозиція може обговорюватися лише протягом 8 днів з моменту внесення, а ставитися на голосування повинна після 2 днів від закінчення дебатів. Але не дивлячись на належний рівень врегулювання, дана форма контролю, як і в попередніх монархіях, була фіктивною, оскільки король Лівії володів необмеженим правом дострокового припинення повноважень парламенту. Тому в разі оголошення вотуму недовіри уряду, який призначав сам монарх, він просто міг розпустити легіслатуру.

Реалізація двох останніх форм контролю парламенту за діяльністю уряду, як і попередньої, призводить до серйозних політичних наслідків. Але якщо для оголошення вотуму недовіри непотрібно жодних підстав, то для початку розслідування або висунення вимоги здійснення суду над урядом або його окремими членами повинні бути

відповідні юридичні обставини. Обидві згадані форми контролю варто розглядати разом, оскільки вони мають спільну природу, їхня взаємодія також вбачається в політико-правовій практиці Афганістану, Бурунді та Ірану.

Конституція Афганістану передбачала існування двох спеціальних комісій – для перевірки й вивчення діяльності уряду та з розслідування. Ст. 68 передбачала, що Народна джирга за пропозицією 1/3 депутатів від своєї загальної кількості могла прийняти рішення про створення першої згаданої комісії [8]. Фактично малася на увазі контрольно-ревізійна комісія. Варто зауважити, що результати її роботи могли бути підставою для звинувачення окремого члена уряду. Відповідно, ст. 93 визначала, що 1/3 депутатів від загального складу Народної джирги могли вимагати суду над прем'єром, всім урядом або його частиною. Після цього така пропозиція повинна була бути затверджена 2/3 членів цієї палати парламенту. Це призводило до відставки уряду (політична відповідальність) і скликання Великої Джирги (складається з усіх членів легіслатури та голів провінційних джирг), яка призначає комісію для розслідування. Якщо Велика Джирга після вивчення доповіді останньої 2/3 голосів від свого складу приймає рішення про судовий розгляд, то справа передається до Верховного Суду (юридична відповідальність) [8]. Не дивлячись на деталізований характер, дана форма контролю мала фіктивний характер. Зумовлюється це не лише складністю процедури, а й тим, що, як уже зазначалося, монарх Афганістану володів необмеженим правом дострокового припинення повноважень парламенту. Також він повністю призначав склад Верховного Суду [8]. Тому в Афганістані, як право нижньої палати проводити розслідування, так і вимога суду над членами уряду мали фіктивний характер.

Те ж саме стосується і реалізації даних форм контролю законодавчої влади над виконавчою в Бурунді та Ірані. До того ж, ст. 37 і 81 Конституції Бурунді [11] та ст. 33 і 65 Конституції Ірану [17] лише окреслювали наявність таких повноважень в обох палат парламенту (вимога суду є лише в нижньої), але жодним чином не визначали процедурні моменти. Не варто навіть згадувати про те, що король Бурунді та шах Ірану також володіли необмеженим правом дострокового припинення повноважень парламенту. Тому, як і в Афганістані, в цих двох монархіях обидві форми контролю мали фіктивний характер.

Основний закон Лівії взагалі передбачав лише право кожної з палат парламенту проводити розслідування в межах питань, які перебувають у їхній компетенції [9]. Порівняно з політико-правовою практикою раніше згаданих держав, у цій монархії дана форма контролю має звужений характер.

У конституціях Єгипту та Лаосу, навпаки, за парламентами (у першому – за нижньою палатою) закріплювалося лише право висувати вимогу здійснення суду над окремими членами уряду. Ст. 66 основного закону Єгипту передбачала, що Палата депутатів 2/3 своїх членів може звинуватити міністра у скоєнні злочину [10]. Для здійснення суду створюється особлива судова палата, яка складається з голови Вищого Суду, 8 членів Палати шейхів (обираються жеребкуванням) та 8 суддів Вищого Суду. Конституція Єгипту не містить розділу щодо порядку формування та функціонування Вищого Суду, тому, можна зробити висновок, що дана форма контролю має декоративний характер.

Ст. 23 Конституції Лаосу визначала, що міністри можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності за скоєння злочинів та проступків під час виконання своїх обов'язків рішенням 2/3 депутатів від загального складу Національних зборів [15]. Остаточне рішення щодо визнання вини приймає Королівська Рада 2/3 голосів від свого складу. Як і в Афганістані, дана процедура є складною, але в той же час монарх Лаосу не може самостійно достроково припинити повноваження легіслатури. Але, як уже

зазначалося, половина складу Королівської Ради призначається королем одноосібно. Тому реалізація даної форми контролю в Лаосі була малоімовірною, оскільки для притягнення міністра до відповідальності навіть за умов одностайного голосування членів Королівської Ради, призначених за поданням Національних зборів, потрібна була ще підтримка інших членів.

Отже, здійснивши аналіз контрольної функції парламентів таких колишніх монархій як Афганістан, Бурунді, Ефіопія, Єгипет, Ірак, Іран, Лаос та Лівія, можна зробити висновок про її фіктивний та в чомусь навіть декоративний характер (винятком є лише інвеститура уряду та вотум недовіри в Лаосі). Такий стан справ зумовлювався зосередженням значних установчих повноважень в руках глави держави, які дозволяли здійснювати тиск на парламент, що й унеможливлювало або значно знижувало імовірність реалізації тієї чи іншої форми контролю законодавчої влади над виконавчою. Монарх фактично або навіть юридично (ст. 27 Конституції Бурунді [11], ст. 29 Конституції Єгипту [10], ст. 27 Конституції Ірану [17], ст. 42 Конституції Лівії [13]) був главою виконавчої влади, але в жодній із цих держав, окрім Лаосу, він не ніс будь-якої відповідальності за реалізацію своїх повноважень. Наслідком цього став дисбаланс у системі взаємовідносин між вищими органами державної влади на користь монарха. Запровадження контрольної функції парламенту фактично призвело до встановлення в цих державах уявного конституціоналізму.

Політична модернізація досліджуваних монархій зупинилася виключно в цих межах, не отримавши продовження у вигляді виникнення повноцінного інституту політичної відповідальності глави держави. Тому поверховий та вдаваний характер політичних трансформацій, спричинений централізацією влади, став основною причиною повалення монархічного ладу в досліджуваних країнах.

Безумовно, в контексті переходу досліджуваних держав до республіки варто враховувати й цілу низку інших факторів, таких як економічна криза (Афганістан, Ефіопія), етнічні конфлікти (Бурунді), військова поразка (Єгипет), вплив ситуації в сусідніх країнах (Ірак), соціальна криза (Іран), трайбалізм (Лівія), сприяння іноземних сил (Лаос). Але, перш за все, повалення монархічного ладу було зумовлене вдаваним характером політичної модернізації. Інститут монархії залишався глибоко традиційним і був ядром вище згаданого дисбалансу, він не міг виконувати роль центру модернізаційних процесів. Це підтверджується фактом того, що після військових переворотів та революцій у досліджуваних державах продовжився процес політичної модернізації.

Провал запровадження контрольної функції парламенту в колишніх монархіях Азії та Африки має враховуватися деякими нині існуючими монархіями, наприклад, Бахрейном, Йорданією, Катаром та Кувейтом. У даних державах також спостерігається поступове встановлення уявного конституціоналізму. Дисбаланс у системі взаємовідносин між вищими органами державної влади, який породжує вище зазначене явище, став однією з причин «арабської весни» в усіх без винятку арабських монархіях. Відповідно, на перший погляд, думка радянського вченого С. Камінського про історичну приреченість даної форми державного правління здається беззаперечною [4, с. 134]. Але, як було з'ясовано, саме фіктивний характер запровадження контрольної функції парламенту в колишніх монархіях Азії та Африки зумовив повалення останніх. Тому задля унеможливлення повторення військових переворотів та революцій в нині існуючих монархіях дана проблема потребує подальшого дослідження.

1. *Александров И. А.* Монархии Персидского залива: этап модернизации / *И. А. Александров.* – М. : Дело и Сервис, 2000. – 544 с.

2. Гришко Л. М. Основні напрямки модернізації державного ладу в монархіях Арабського Сходу / Л. М. Гришко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 3. – С. 29-38.

3. Сапронова М. А. Эволюция институтов власти в арабских монархиях в новых условиях общественно-политического развития [Электронный ресурс] / М. А. Сапронова // Вестник МГИМО Университета. – 2008. – № 2. – Режим доступа :

<http://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-institutov-vlasti-v-arabskih-monarhiyah-v-novyh-usloviyah-obschestvenno-politicheskogo-razvitiya>

4. Каминский С. А. Институт монархии в странах Арабского Востока / С. А. Каминский. – М. : Наука, 1981. – 152 с.

5. Коломієць Ю. М. Правовий статус монарха в державах Близького Сходу, Магрибу та Японії : навч. посібник / Ю. М. Коломієць. – Х. : МВС України Університет внутрішніх справ, 2000. – 117 с.

6. Huntington S. P. The political modernization of traditional monarchies / S. P. Huntington // Daedalus. – 1966. – Vol. 95. – № 3. Tradition and Change. – p. 763-768.

7. Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів / П. П. Шляхтун. – К. : Либідь, 2005. – 568 с.

8. Конституция Королевства Афганистан 1964 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://worldconstitutions.ru/?p=472>

9. The Constitution of the Empire of Ethiopia 1955 [Electronic resource]. – Available at :
<https://chilot.files.wordpress.com/2011/04/1955-revised-constitution-of-ethiopia1.pdf>

10. Конституция Государства Египетского 1923 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://worldconstitutions.ru/?p=541>

11. Конституция Королевства Бурунди 1962 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
<http://www.twirpx.com/file/1685322/>

12. The Constitution of the Kingdom of Iraq 1925 [Electronic resource]. – Available at :
<http://www.constitution.org/cons/iraq/iraqconst19250321.html>

13. Конституция Объединённого Королевства Ливия 1951 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://worldconstitutions.ru/?p=462>

14. Малкіна Г. М. Політична відповідальність у демократичному суспільстві (інституціональний аспект) : монографія / Г. М. Малкіна. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 326 с.

15. Конституция Королевства Лаос 1947 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
<http://worldconstitutions.ru/?p=752>

16. Медушевский А. Н. Что такое мнимый конституционализм? / А. Н. Медушевский // Социологические исследования. – 1994. – № 2. – С. 71-86.

17. The Persian Constitution of 1906 [Electronic resource]. – Available at :
<http://fis-iran.org/en/resources/legaldoc/iranconstitution>